

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ОЛІЇ

Страшинська Л.В., кандидат економічних наук, докторант відділу стратегічного потенціалу та макроекономічного аналізу Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України

У статті проаналізовано сучасний стан світового ринку олії відповідно до особливостей його розвитку, узагальнено основні тенденції функціонування олієжирових підприємств в умовах посилення конкуренції, дано оцінку основним важелям впливу на кон'юнктуру світового ринку олії, визначено стратегічні пріоритети перспективного розвитку відповідного ринку в сучасних умовах.

The article analyzes the current state of world oil market in accordance to the characteristics of its development, summarized the main functioning trends of enterprises in the oil and fat industry under conditions of increased competition, assessed the main leverage on the situation on the world oil market, identified strategic priorities of future development of the relevant market in the present conditions.

ВСТУП

Визначення пріоритетів стратегічного розвитку вітчизняного ринку олії та олієжирової продукції неможливе без системного аналізу та узагальнення основних тенденцій функціонування світового ринку, оскільки основні чинники його формування в значній мірі впливають на подальший розвиток ринків відповідної продукції окремих країн.

Дослідженню вітчизняних ринків продукції харчової промисловості в цілому, і ринку олії, зокрема, присвячено наукові праці таких відомих вітчизняних науковців, як П.П. Борщевський, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковський, В.П. Осадчук, О.П. Сологуб, В.О. Сорока, Л.Г. Чернюк та ін. Проте основні тенденції

функціонування світового ринку олії та стратегічні пріоритети його перспективного розвитку залишались поза увагою дослідників, що визначає мету пропонованої статті.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних завдань:

- проаналізувати сучасний стан світового ринку олії відповідно до особливостей його розвитку;
- узагальнити основні тенденції функціонування олієжирових підприємств в умовах посилення конкуренції;
- оцінити основні важелі впливу на кон'юнктуру світового ринку олії;
- визначити стратегічні пріоритети перспективного розвитку відповідного ринку в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед основних світових продовольчих ринків ринок олії є найбільш прогнозованим та динамічним у своєму розвитку. Низька еластичність попиту на продукцію переробки олійних культур, сталі тенденції у пріоритетності споживання певних видів олій окремими країнами, широкий спектр країн, що вирощують олійну сировину відповідно до природно кліматичних умов: від південних (Малайзія, Індонезія – олійні пальми) до північних (Канада, Росія – ріпак, соя) є характерними особливостями даного ринку.

Розвиток виробництва олійних культур і, відповідно, олії та олієжирової продукції, є досить перспективним напрямком аграрного виробництва в цілому, що обумовлено рядом причин:

- пріоритетне і постійне зростання рівня споживання олій та рослинних жирів населенням планети, яке щорічно збільшується майже на 90 млн. чоловік;
- широке використання рослинних олій не тільки у продовольчій, але й у технічній сфері. Основним перспективним напрямком використання рослинних олій у технічних цілях є виробництво екологічно чистого біопалива з відновлюваних джерел, якими є олійні культури;
- сприятлива кон'юнктура світового ринку.

Основними традиційними олійними культурами вважаються соя, ріпак та соняшник. Крім того, у світі вирощується гірчиця, ріжій, рицина, льон, кукурудза, арахіс та ін. Значні обсяги олії вироблюються з олійних пальм.

Основні показники щодо виробництва та споживання олійних культур протягом останніх років представлені в табл. 1.

Таблиця 1.

Світовий баланс попиту і пропозиції олійних культур, тис. т

	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06
Світове виробництво олійних						
Соняшник	23 159	21 385	23 943	26 712	25 694	29 975
Ріпак	37 408	36 030	32 902	39 423	46 055	48 419
Соя	175 998	185 094	197 033	186 752	215 330	224 118
Інші	77 642	82 607	76 418	82 002	93 255	90 479
Всього	314 207	325 116	330 296	334 889	380 334	392 991
Світовий імпорт олійних						
Соняшник	2 299	1 221	1 712	2 605	1 478	1 690
Ріпак	7 016	4 978	4 021	5 241	4 909	5 936
Соя	53 157	54 470	62 960	54 246	64 684	65 300
Інші	3 137	3 221	2 610	2 626	2 859	2 897
Всього	65 609	63 890	71 303	64 718	73 930	75 823
Світовий експорт олійних						
Соняшник	2 595	1 312	1 871	3 023	1 561	2 023
Ріпак	7 196	4 918	4 127	5 478	5 078	6 179
Соя	53 862	53 432	61 186	55 622	65 029	66 073
Інші	3 251	3 085	2 805	2 942	3 310	3 132
Всього	66 904	62 747	69 989	67 065	74 978	77 407
Світове споживання олійних						

Соняшник	23 798	21 385	23 262	26 025	25 820	29 234
Ріпак	38 739	35 997	33 785	39 170	43 895	46 665
Соя	171 960	184 808	191 671	190 172	205 685	213 806
Інші	77 312	82 548	76 814	81 332	92 343	90 133
Всього	311 809	324 738	325 532	336 699	367 743	379 838
Світові кінцеві запаси олійних						
Соняшник	883	792	1 314	1 583	1 374	1 782
Ріпак	2 693	2 786	1 797	1 813	3 804	5 315
Соя	31 914	33 238	40 374	35 578	44 878	54 417
Інші	1 569	1 764	1 173	1 527	1 988	2 099
Всього	37 059	38 580	44 658	40 501	52 044	63 613

* Складено за даними USDA.

Ретроспективний аналіз світового виробництва олійних культур свідчить про їх неухильне збільшення у 2005/06 проти 2000/01 маркетингових років за всіма основними видами: соняшник та ріпак – 129,4 %, соя – 127,3 %, інші – 116,5 %. При цьому найбільшу питому вагу в структурі виробництва олійних займає соя (57,0 %), на ріпак та соняшник припадає відповідно 12,3 % та 7,6 %, частка інших культур складає близько 23 %.

Досить великі площі в світі зайняті під сарептською гірчицею (*Brassica juncea*). На Індію та Китай припадає близько 2/3 усіх площ цієї культури, які становлять понад 24 млн. га [2]. Гірчиця біла (*Sinapis alba*) вирощується на значно менших площах, проте попит та ціна на неї в світі за останні роки значно зросли, що обумовлено її цінністю для використання в харчовій, хімічній промисловості та медицині.

Досягнута останнім часом якість насіння канонового "00" – типу цієї культури, а також з огляду на те, що гірчиці є більш толерантними до умов сухого і жаркого клімату, особливо при нестачі вологи в період цвітіння і формування стручків, їх можна вважати потенційно новими олійними культурами в напівсухих умовах вирощування.

Рижий вирощується на значно менших площах, проте завдяки його біологічним (холодостійкість, посухостійкість, невибагливість до ґрунтів, короткий вегетаційний період, стійкість до уражень хворобами та пошкодження шкідниками) та господарським (вміст олії 37 - 41 %, сирого протеїну – до 30 %) властивостям ця культура заслуговує на значно ширші масштаби культивування.

Напіввисихаюча олія рижю використовується в основному, як технічна для виготовлення оліфи, мила, в лакофарбовій, металургійній галузях промисловості, а макуха – для згодовування худоби.

Пріоритети у виробництві олійних культур залежать від природно кліматичних умов кожної окремої країни, а також сталих тенденцій їх вирощування та спеціалізації. Зокрема, основними світовими виробниками сої є США, Бразилія та Аргентина, частка яких у світовому виробництві становить відповідно 39 %, 25 % і 18 %. Зазначені країни є також і основними експортерами цієї культури. Найбільшими імпортерами соєвих бобів є Китай, країни ЄС, Японія та Мексика, частка яких у світовому імпорті складає відповідно 40 %, 24 %, 7 % і 6%.

У країнах Європейського співтовариства найбільш розповсюдженою олійною культурою є ріпак, який значно випереджує інші культури за розмірами посівних площ. На країни ЄС припадає 33 % світового виробництва насіння ріпаку, частка Китаю, Канади та Індії становить відповідно 29 %, 17 % та 14 %. Основними світовими експортерами цієї культури є Канада та Австралія, питома вага яких в обсягах світового експорту сягає відповідно 69 % та 21 %. У Канаді ріпак займає 95 % площ усіх олійних культур (4,6 млн. га). Найбільшими світовими імпортерами насіння ріпаку є Японія (46 %), Мексика (21 %), Пакистан (11 %) та США (10 %).

Що стосується насіння соняшника, то найбільшими його виробниками є Росія, Україна, Аргентина, країни ЄС та Індія, питома вага яких у світовому виробництві цієї культури складає відповідно 21 %, 16 %, 13 %, 12 % та 6 %. Основними світовими експортерами насіння соняшника є Болгарія, Росія, Румунія та Україна, частка яких у світовому експорті сягає 24 %, 20 %, 11 % та 10 %, імпортерами – країни ЄС та Туреччина (56 % та 27 %).

Значні площі та обсяги виробництва насіння олійних культур у світі зросли завдяки кардинальній зміні якості як насіння, так і продуктів його переробки, що призвело до значного розширення їх використання, насамперед у харчовій галузі та кормовиробництві, а також у інших галузях.

Динаміка виробництва та споживання основних видів олії представлена в табл. 2.

Таблиця 2.

Світовий баланс попиту і пропозиції рослинної олії, тис. т

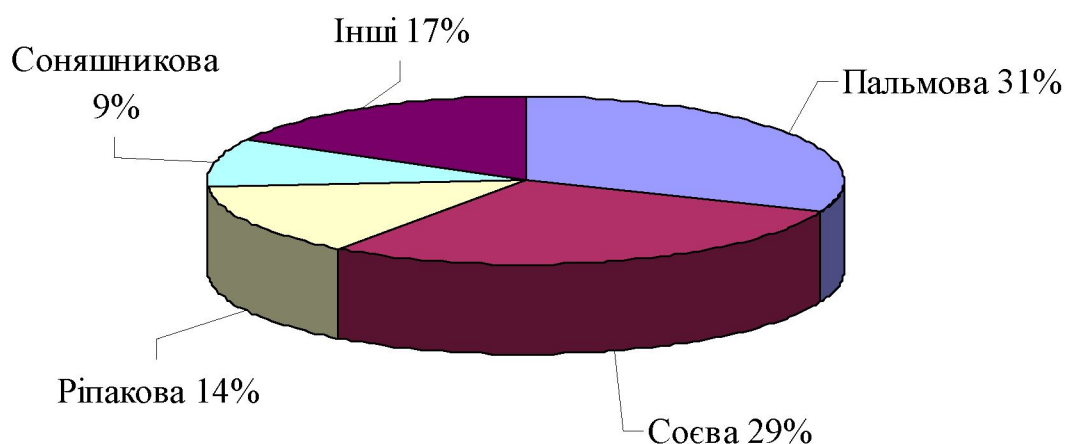
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06
Світове виробництво рослинної олії						
Соняшникова	8 461	7 481	8 249	9 255	9 206	10 459
Ріпакова	13 326	13 062	12 253	14 202	15 706	16 587
Соєва	26 746	28 920	30 548	29 845	32 292	33 870
Пальмова	24 295	25 435	27 784	29 701	34 033	34 799
Інші	17 225	18 020	17 102	18 699	19 829	19 347
Всього	90 053	92 918	95 936	101 702	111 066	115 062
Світовий імпорт рослинної олії						
Соняшникова	2 056	1 826	2 025	1 954	2 177	2 510
Ріпакова	1 232	1 101	911	1 351	1 182	1 330
Соєва	7 122	7 941	8 399	8 262	8 800	9 441
Пальмова	16 324	17 079	19 726	21 720	24 492	25 744
Інші	3 658	3 770	4 013	4 037	4 165	4 328
Всього	30 392	31 717	35 074	37 324	40 816	43 353
Світовий експорт рослинної олії						
Соняшникова	2 250	1 950	2 277	2 640	2 519	3 089
Ріпакова	1 158	1 006	907	1 147	1 148	1 293
Соєва	7 165	8 436	9 348	8 786	9 059	9 402
Пальмова	16 638	17 791	19 732	21 576	25 272	25 889
Інші	3 855	4 092	4 027	4 342	4 503	4 625

Всього	31 066	33 275	36 291	38 491	42 501	44 298
Світове споживання рослинної олії						
Соняшникова	8 363	7 519	8 014	8 534	8 919	9 835
Ріпакова	13 391	13 230	12 313	14 473	15 675	16 673
Соева	26 439	28 371	30 085	29 757	31 874	33 465
Пальмова	24 009	24 974	27 716	29 964	32 529	34 870
Інші	16 642	17 672	17 341	18 120	19 636	19 485
Всього	88 844	91 766	95 469	100 848	108 633	114 328
Світові кінцеві запаси рослинної олії						
Соняшникова	648	486	469	504	449	494
Ріпакова	699	626	570	503	568	519
Соева	2 819	2 873	2 387	1 951	2 110	2 554
Пальмова	2 843	2 592	2 654	2 535	3 259	3 043
Інші	1 954	1 980	1 727	2 001	1 856	1 421
Всього	8 963	8 557	7 807	7 494	8 242	8 031

* Складено за даними USDA.

Аналіз даних табл. 2 свідчить про збільшення виробництва рослинної олії в цілому у 2005/06 проти 2000/01 маркетингових років на 25009 тис. т або на 27,8 %, і на 3996 тис. т або 3,6 % проти рівня попереднього року. При цьому спостерігається і збільшення обсягів її виробництва і за всіма основними видами.

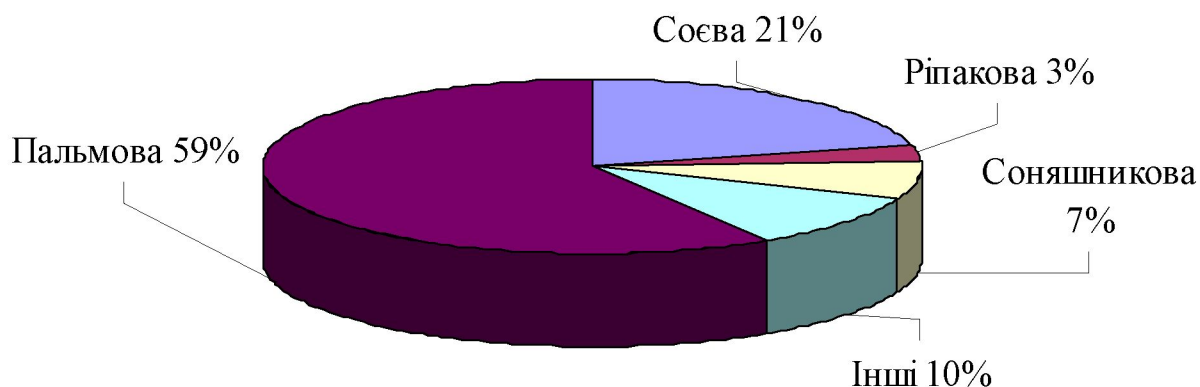
Питома вага окремих видів олії в загальних обсягах світового виробництва представлена на рис. 1.

Як видно з рис. 1, найбільшу питому вагу в структурі світового виробництва займає пальмова олія (31 %), частка якої у 2005/06 проти 2000/01 маркетингових років збільшилась на 3 відсоткових пункти. Питома вага соєвої, ріпакової та соняшникової олії складає відповідно 29 %, 14 % та 9 %.

Конкуренція, що з року в рік посилюється на ринку олієжирової продукції, змушує виробників застосовувати новітні технології та ефективні методи просування власної продукції на ринок. На теперішній час у світі приділяється велика увага впровадженню у виробництво високо олеїнових сортів соняшника та ріпаку, а також отриманню з них високоякісної олії. Зокрема, починаючи з 2000 р., на світовому ринку розповсюджується і користується великим попитом новий вид соняшникової олії "NuSun" (Насан), який має найбільш збалансований вміст жирних кислот. Завдяки вдало організованій рекламній кампанії, що була створена для пропаганди нового сорту олії серед потенційних споживачів, обсяги її споживання у світі значно зросли.

Питома вага окремих видів рослинної олії у світовому експорті-імпорті представлена на рис. 2. Як видно з рис. 2 найбільша частка у структурі світового експорту-імпорту рослинної олії припадає на пальмову (59 %) та соєву (21 %), незначну частину складає соняшникова (7 %) та ріпакова (3 %).

Слід зазначити, що більшість країн світу застосовують фінансову підтримку національних товаровиробників насіння олійних культур. Зокрема, в країнах ЄС, навіть з прийняттям програми нової сільськогосподарської політики "Agenda 2000", дотації на 1 га сільськогосподарських угідь складають 200 дол. США (раніше дотації на виробництво олійних культур в ЄС були вдвічі більшими, ніж на виробництво зернових) [4]. Крім того, дотації фермерам в ЄС надаються не тільки під виробництво, але й за утримання сільськогосподарських угідь у належному стані, якщо вони не засіваються через зменшення квоти на виробництво тієї чи іншої культури.

З ціллю захисту внутрішнього ринку та стабілізації цінової ситуації всередині країни, більшість країн-експортерів насіння олійних культур застосовують експортні мита. Зокрема, розмір експортного мита в Аргентині на насіння соняшника становить 23,5 %, в Україні – 17 %, у Росії на насіння соняшника, ріпаку та сою – 20 % [4].

У цілому ж ціни на олійні культури та продукти їх переробки цілком залежать від кон'юнктури світового ринку. Відносно високі світові ціни на олійні культури та олію обумовлені зростанням світового попиту на цю продукцію. У зв'язку з цим, протягом останніх років світові ціни на ріпак і ріпакову олію зросли майже до рівня цін на соняшник та соняшникову олію, а світові ціни на сою на теперішній час знаходяться на шестирічному максимумі.

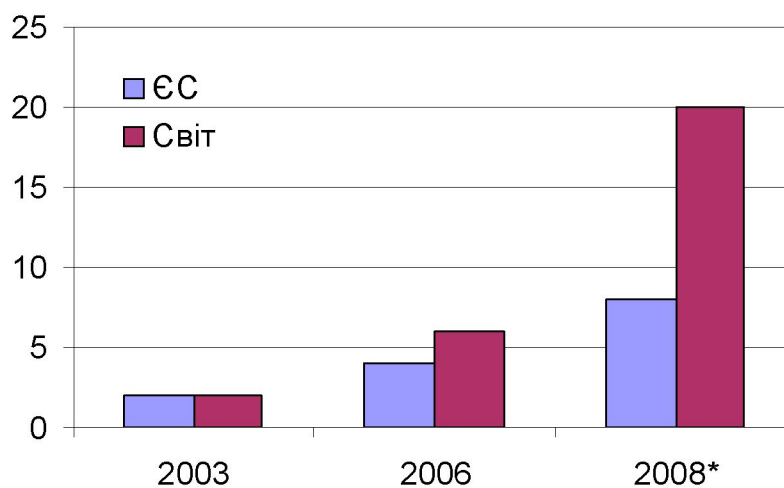
Покращення економічних показників розвитку в найбільших країнах-імпортерах Азії, Латинської Америки та інших регіонах сприяють збільшенню внутрішнього споживання як рослинної олії, так і кормових компонентів (шротів). Особливе місце тут належить Китаю, частка якого в світовому імпорті соєвих бобів, соєвої, ріпакової та пальмової олії складає відповідно 40 %, 20 %, 18 % і 18 %. Не дивлячись на декларовану місцевим урядом політику щодо обмеження

імпорту сої шляхом використання механізму сертифікації імпортованих генетично модифікованих продуктів, ця країна нарощує закупки сої, а також основних видів рослинної олії. Тому стратегія і тактика цієї країни як потужного світового споживача буде в певній мірі визначати коливання світових цін олійних протягом найближчих років [1].

Не дивлячись на те, що Сполучені Штати втратили лідируючі позиції на світовому ринку рослинної олії в цілому, проте завдяки розміщенню в країні ключового ф'ючерсного ринку соєвої олії (Чикагська біржа) саме коливання американських цін слугують орієнтиром для котирування цього продукту в світі.

Проте останнім часом збільшення світових цін на олійні культури та продукти їх переробки в значній мірі пов'язане з прискоренням розвитку біодизельної галузі як галузі альтернативного палива з відновлюваних природних ресурсів.

Необхідність вирішення проблем охорони навколишнього середовища, постійно зростаючі ціни на мінеральне паливо та державні ініціативи в ряді розвинених країн сприяють зростанню споживання біопалива внаслідок подальшого збільшення виробничих потужностей (рис. 3) на основі нарощування переробки олійних культур.

*Прогноз

Рис.3 Потужності з виробництва біодизелю, млн. тонн

Згідно перспективних прогнозів, світове споживання рослинної олії протягом 2005-2010 років буде зростати щорічно в середньому на 5,5 % головним чином за рахунок використання біопалива. Така ситуація спричинить ще більше підвищення цін на олійну сировину та продукти її переробки у майбутньому. Таким чином, саме розвиток біодизельної галузі найближчим часом стане каталізатором змін в олієжировій галузі в межах світової економіки, причому найбільший вплив він здійснить на ріпаковий та пальмовий сектори, оскільки ці види олії є найбільш прийнятною сировиною для виробництва біодизелю.

Найбільш прискореними темпами виробництво біодизелю та інших біологічних видів палива розвивається в країнах ЄС, питома вага яких у світовому виробництві і споживанні ріпакової олії складає відповідно 34 % і 33 % .

На теперішній час 80 % біодизелю, що вироблюється країнами ЄС, виготовляється на основі ріпакової олії. За прогнозами Oil World, виробництво біодизелю в країнах ЄС до 2010 року може досягти 9 млн. тонн проти 3 млн. тонн у 2005 р. [3]

Не дивлячись на рекордні врожаї ріпаку протягом 2004-2006 рр., попит на ріпакову олію значно перевищував пропозицію, внаслідок чого збільшувалися обсяги імпорту канолі та відбувалося зростання цін (рис. 4).

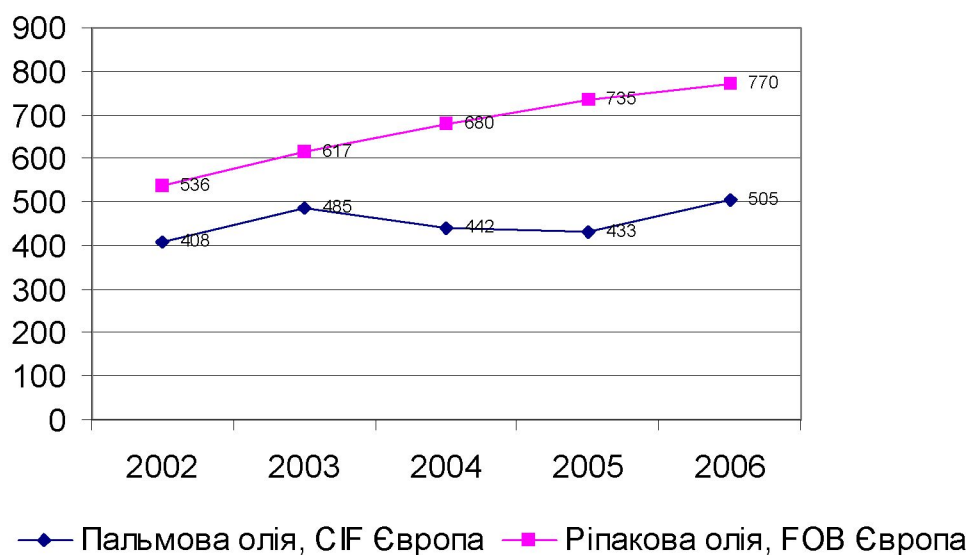

Рис 4. Динаміка зміни цін на пальмову і ріпакову олію за 2002-2006 рр., USD/т

Високі європейські ціни на ріпак та ріпакову олію здійснили суттєвий вплив на зміну пріоритетів у харчовій промисловості, де спостерігається зменшення використання підприємствами галузі ріпакової олії на користь збільшення використання соняшникової олії у виробництві продуктів харчування. Ці тенденції зберігатимуться найближчим часом, оскільки цінова різниця між ріпаковою та соняшниковою олією суттєво скоротилась і продовжує скорочуватися, що призведе до зростання імпорту соняшникової олії в ЄС, головним чином з Аргентини та країн Причорномор'я.

Зростаючий попит на ріпак, що стає стратегічно важливою культурою в країнах ЄС, призводитиме до розширення посівних площ під цією культурою, а зростання рентабельності її переробки порівняно з іншими олійними культурами сприятиме посиленню конкуренції на ринку.

Очікується, що виробництво соєвої олії для біодизельної галузі також буде збільшуватись за рахунок країн Південної Європи, зокрема Італії, Іспанії та Португалії. І хоча стандарти ЄС забороняють використовувати в якості домішок до палива сиру рослинну олію, в ряді країн прийняті закони, що дозволяють використовувати сиру соєву олію.

Найбільший потенціал щодо збільшення виробництва ріпаку (каноли) на 200-300 % має Канада, країни Південно-Східної Азії зможуть збільшити виробництво пальмової олії майже у 5 разів за рахунок розширення плантацій в Індонезії і Папуа-Новій Гвінеї.

Зростаючі потреби біодизельної галузі спричиняють збільшення імпорту в країни ЄС пальмової олії, досить низька ціна на яку стала одним з основних чинників зростання зацікавленості європейських виробників біопалива до цього виду олії.

Основними світовими виробниками пальмової олії у Південно-Східній Азії є Малайзія та Індонезія, які активно здійснюють розвиток національної галузі з виробництва біодизелю.

Протягом 2006 року уряд Малайзії видав ліцензії на 32 нових проекта будівництва підприємств біодизельної галузі з сумарним річним виробництвом близько 3 млн. тонн палива. Виробництво біодизелю в країні у 2006 р. склало 120 тис. т при плановому збільшенні у 2008 р. – до 500 тис. т.

Що стосується Індонезії, то протягом 1996-2006 років площі під олійні пальми в країні подвоїлись, що призвело до збільшення обсягів виробництва пальмової олії до 16 млн. тонн. У 2005 р. уряд Індонезії прийняв державну програму розвитку біодизельної галузі в країні, згідно з якою Індонезія надасть додатково 6 млн. га пальмових плантацій місцевим та іноземним інвесторам з ціллю розширення площ під олійною пальмою для виробництва біодизельного палива. У результаті таких заходів планується збільшення виробництва пальмової олії до 20-25 млн. т. [3]

Проте, найбільший вплив щодо ситуації на світовому ринку рослинної олії найближчим часом будуть мати наслідки домовленостей між Індонезією та Малайзією про наміри синхронізувати експортну політику стосовно пальмової олії, згідно з якою щорічно обома країнами на виробництво біодизелю планується виділяти 12 млн. тонн нерафінованої пальмової олії (по 6 млн. т кожною країною). Зважаючи на те, що виробництво пальмової олії в Індонезії складає близько 16 млн. т у рік, 6 млн. т на виробництво біодизелю суттєво не вплине на внутрішнє споживання в країні, проте така ситуація значно посилить існуючі тенденції зростання цін на пальмову олію в світі.

ВИСНОВКИ

Розвиток глобальної галузі з виробництва біодизелю здійснює найбільший вплив на ринки пальмової та ріпакової олії, призводячи до суттєвого зростання цін на ці продукти. Проте він опосередковано впливає і на ринки інших видів олій, ціни на які також зростають на фоні все більш широкого нехарчового застосування. Поточна ринкова кон'юнктура створює сприятливі умови для інвестицій і просування альтернативних видів палива на основі використання рослинної олії, що призводитиме до інтеграції світового енергетичного та агропромислового ринків, створюватиме нові потужні товарні та інвестиційні потоки.

Література:

1. Климов В. Конъюнктура мирового рынка масличных культур и продуктов переработки // Олійно-жировий комплекс. – 2003. – № 3 (3). – С. 14-20.
2. Микитин М. Перспективи виробництва в Україні ріпаку, рижю і гірчиці // Олійно-жировий комплекс. – 2003. – № 3 (3). – С. 11-13.
3. Синьковская С. Биодизель как катализатор роста мировых цен на растительные масла // Олійно-жировий комплекс. – 2006. – № 3 (14). – С. 29-30.
4. Сорока В. Масличные культуры в агропромышленном комплексе Украины // Олійно-жировий комплекс. – 2003. – № 3 (3). – С. 2-5.